

поміщицьких керівних кіл і ставала відправною точкою для практичної діяльності тієї їх частини, яка відверто орієнтувалася на російський царизм, і насамперед націонал-демократів і реалістів, які спрямували свою діяльність на підтримку царизму в імперіалістичній війні.

1. Dmowski R. Niemcy, Rosja i kwestia polska. – Lwów, 1908. 2. Dmowski R. Polityka Polska i odbudowanie państwa. – W., 1989. – T. I. 3. Jabłoński H. Polityka Polskiej Partii Socialistycznej w czasie wojny 1914–1918. – W., 1958. 4. Центральний державний історичний архів України у м. Києві. Фонд 274. Київське губернське жандармське управління; оп. 1, спр. 3263. 5. Zbiór dokumentów dotyczących sprawy polskiej. Sierpień 1914 – styczeń 1915. – Szwajcaria, 1915. 6. Bobrzyński M. Dzieje Polski w zarysie. T. III. – W., 1931. 7. Spustek I. Polacy w Piotrogradzie 1914–1917. – W., 1976. 8. Kurier Litewski. –1914. – 28. VII (10. VIII). 9. Новое время. – 1914. – 27. VII (9. VIII). 10. Brzezowski I. Mistyfikacja polityczna. – Lozanna, 1916. 11. Русско-польские отношения в период мировой войны. – М.-Л., 1926. 12. Seyda M. Polska na przełomie dziejów. Fakty i dokumenty. T. I. – Poznań, 1927. 13. Палеолог М. Царская Россия во время мировой войны. – М., 1991. 14. Международные отношения в эпоху империализма: Документы из архивов царского и Временного правительств 1878–1917 гг. Серия III, 1914–1917. – Т. VI. – 5.08.1914–13.01.1915. – Ч. 1. – М.-Л.: 1935. 15. Kurier Litewski. – 1914. – 7 (20) VIII. 16. Лемке М.К. 250 дней в царской ставке (25 сентября 1915 – 2 июля 1916 г.). – П.: 1920. 17. Kurier Litewski. –1914. – 25. IX. (8. X.). 18. Witos W. Moje wspomnienia. – Т. II. – Paryż, 1964. 19. Privat E. La Pologne sous la rafale. – Paris, 1915. 20. Wojciechowski S. Moje wspomnienia. T. I. Lwów–Warszawa, 1938. 21. Holzer J., Molenda J. Polska w pierwszej wojnie światowej. – W., 1973. 22. Gazeta Poranna dwa grosze. – 1914. – 5(18) VIII. 23. Gazeta Warszawska. – 1914. – 3(16) VIII. 24. Буржевые ведомости (Утренний вестник). – 1914. – 3(16) VIII. 25. Київський державний обласний архів. Фонд 2. Канцелярія Київського губернатора. 26. Studnicki W. Ludzie, Idee i Czyny. – W., 1937. 27. Spustek I. Sprawa Polska w polityce Rosji w roku 1916 // Najnowsze dzieje Polski. Materiały i studia z okresu 1914–1939. – Т. II. – W., 1959.

УДК 94(477)“1917”

Р.Д. Зінкевич

Інститут гуманітарних та соціальних наук
Національного університету “Львівська політехніка”

ПРОЦЕС УКРАЇНІЗАЦІЇ АРМІЇ ТА ТИЛОВИХ ГАРНІЗОНІВ ПІВДЕННО-ЗАХІДНОГО ТА РУМУНСЬКОГО ФРОНТІВ У БЕРЕЗНІ–ЛИСТОПАДІ 1917 р.

© Зінкевич Р.Д., 2007

Показано процес українізації російської армії, що проходив на території України в 1917 р., його причини та наслідки, а також ставлення різних політичних сил до нього.

The process of Russian Army nkrainization which took place on the territory of Ukraine in 1917 is outlined as well as its causes and consequences and the attitude of different political institutions to it are shown.

Лютнева демократична революція, що призвела до краху самодержавства в Російській імперії, не лише докорінно змінила політичну структуру суспільства, а й створила сприятливі умови для розгортання національно-визвольної боротьби. Демократичні перетворення, шлях яким

відкрила Лютнева революція, почали дедалі сильніше проникати у військо. Стару царську армію, в якій інакودумство було суворо заборонене, охопила внутрішня боротьба.

В роки Першої світової війни на території України зосереджувалися два військові округи – Київський та Одеський, і проходили Південно-Західний і частково Румунський фронти. На початку 1917 р. із 6,798 тис. військових діючої російської армії і 2,260 тис., що перебували в запасних частинах, українців було 3,5 млн., що становило 40 % [1, с. 24]. Особливо яскраво український національно-визвольний рух проявився на Південно-Західному та Румунському фронтах. На Південно-Західному фронті українці становили третину, а на Румунському – четверту частину їхнього особового складу [2, с. 17].

Після створення в березні 1917 р. Українського військового комітету, військового клубу ім. гетьмана П. Полуботка і військових рад в армії почалася робота по її українізації. Використовуючи ріст національно-визвольного руху, незважаючи на своє негативне ставлення до нього, Центральна Рада прагнула очолити його. Принцип українізації армії, тобто виділення солдатів української національності в окремі частини, підтримували всі без винятку українські партії. Проте кожна з них вкладала в нього свій зміст. Якщо прихильники М. Міхновського вбачали в українізації початок творення національної армії, то більшість національних партій Центральної Ради обмежувала його культурницькими рамками.

Вже на перших численних зборах солдатів-українців Київського гарнізону 9 березня 1917 р. пролунали вимоги негайного формування українського полку ім. гетьмана Б. Хмельницького. Початок українського військового руху виявився для командування зовсім несподіваним. У телеграмі командувача Київським військовим округом генерала Духоніна в Ставку від 20 березня 1917 р. повідомлялось, що “...деякі офіцери і солдати фронтових запасних полків клопочуться про відправку їх в український легіон, що формується в Києві” [3, ф.2003, оп.1, с.1034, арк.8]. Духонін писав про те, чи варто йти на поступки. У відповідь на запит 25 березня зі Ставки була одержана відповідь, в якій говорилось, що “...український легіон може формуватися тільки з осіб незобов’язаних військовою службою, тобто тих, хто не досягнув призовного віку, або у яких закінчився термін обов’язкової служби” [3, ф.2003, оп.1, с.1034, арк.8]. 12 квітня клопотання Організаційного комітету розглянуло Військове міністерство. Помічник військового міністра, генерал Новицький наклав на нього резолюцію, у якій вказувалось, що всі домагання українців про створення окремих частин “неможливі, оскільки розпилюють і без того недостатнє матеріальне постачання армії” [3, ф.2003, оп.1, с.1034, арк.13–14].

Командування Київським військовим округом не бажало допустити до формування українського полку, розуміючи, що воно могло б бути приводом для створення інших подібних частин [4, 20 квітня]. Проти створення полку виступили Київський Виконавчий Комітет “Об’єднаних громадських організацій”, президія Київської ради робітничих депутатів, Рада солдатських депутатів і коаліційна Рада київського студентства. Об’єднане засідання цих організацій після довгих і палких дебатів постановило, що “...три тисячі солдатів-українців, котрі зібралися у Києві, треба відправити на фронт на загальних підставах для поповнення армії” [5, с. 49].

Під впливом Клубу ім. гетьмана П. Полуботка юнкери-українці військових шкіл Києва прийняли ухвалу, в якій говорилось про те, щоб усі частини, дислоковані в Україні, комплектувалися лише з українців, а випускники військових училищ призначалися в частини, які розміщені на українській території. Солдатів-українців, які служили за межами України, належало поступово переводити на Батьківщину [5, 31 березня]. Крім Києва, українізацію армії підтримали різноманітні військові організації в інших містах, в тому числі Виконавчий комітет українського військового клубу в Чернівцях. 23 квітня він прийняв резолюцію, в якій говорилося, що “...український рух за незначним винятком є рух демократичний... в данім часі, негайне формування в тилу українських частин і зібрання на фронті українців в окремі роти ми вважаємо нагально потрібним” [4, 28 квітня]. 27 квітня 1917 р. Київський Губернський селянський з’їзд прийняв Постанову про українізацію армії. В ній говорилось про те, що “...з’їзд вважає необхідним негайно формувати з запасних тилових частин окремі українські частини з тим, щоб ці частини стояли на Україні. Вилучення українських військових на фронті в українські військові частини бажано,

поскільки це не буде шкодити боєздатності армії і вирішуватиметься волею військового начальства” [6, 29 квітня]. У другій половині травня при Раді депутатів військ Київського військового округу утворилася українська фракція, яка теж вимагала українізації армії [7, 26 мая].

Використовуючи широкий розмах національно-визвольного руху в армії і популярності серед українських солдатів формування національних частин, незважаючи на заборону Тимчасового уряду, Центральна Рада приступила до створення українізованих частин. Протягом березня–травня 1917 р. вони розгорнули бурхливу діяльність по українізації фронтових і тилкових гарнізонів. На Південно-Західному фронті були українізовані частини в 29-му і 32-му армійських корпусах. На Румунському фронті українізовано було 36-й і 38-й піхотні полки 9-ї дивізії (XI армійський корпус) [8, с. 79]. З вимогою українізації армії в квітні–травні виступили юнкери київських шкіл, солдати-українці Вінницького і Одеського гарнізонів [6, 21, 27 травня]. 9 квітня в Харкові “Тимчасова українська військова організація” скликала віче українських солдатів, офіцерів, лікарів, військових урядовців, на якій були прийняті такі постанови: “набори з України ідуть тільки в ті запасні полки, які стояли на Україні; офіцерам-українцям дати право записуватися в українські полки по скінченні Військових шкіл і Шкіл прапорщиків; українці-офіцери мають право переводитися туди, де є солдати-українці” [4, 22 квітня]. Створення українських національних армій усіх родів зброї з тилкових військових частин вимагало віче українців 674-го пішого Золотоношського полку [4, 5 травня], також віче військових частин Катеринослава, яке організувала тимчасова Катеринославська Українська Військова Рада [4, 11 травня]. Українізації армії також вимагали в травні солдати-українці Чернігова, Військова Українська Рада м. Умані, Товариство Українського Військового клубу ім. Гетьмана П. Полуботка 23-го Пішого запасного полку VII армії Південно-Західного фронту, Український військовий клуб 3-ї Пішої дивізії XI армії, Всеукраїнської Юнкерської Спілки, української громади 235-го Піхотного полку, громади українських вояків Запасного артилерійського дивізіону в Одесі та інші [4, 17, 21, 27, 30 і 31 травня], [6, 30 квітня, 13 травня].

Вже на початку квітня в Одесі організувалась “Одеська Українська Військова Рада”. 26 квітня відбулися установчі збори, які затвердили статут організації і прийняли для організації назву “Одеський Український Військовий Кіш”. Головою його виконавчого комітету став військовий лікар І. Луценко. Ця організація діяла в Одеському військовому окрузі і на Румунському фронті [9, с.121; 4, 3 травня].

Стихійний процес українізації охопив й інші фронти. Тимчасовий уряд, хоча й пообіцяв “сприяти тіснішому національному об’єднанню українців у рядах самої армії” [3, Ф.2003, оп.4, с.16, арк.11], і далі продовжував дотримуватися великодержавної політики, що, певна річ, викликало гострі протести серед українських, радикально налаштованих кіл. Щоб якось регламентувати створення українських частин і не допустити їх стихійного створення, Ставка вирішила взяти це під свій контроль. В телеграмі Головнокомандувача від 20 квітня 1917 р. командувачу Київським військовим округом дозволялось формувати особливий український загін із запасних частин Київського округу. Формування покладалось на штаб округу [3, ф.2003, оп.2, с.1034, арк.15;7, 19 мая].

Тимчасовий уряд неохоче йшов на створення національних частин. Офіційне повідомлення про українізацію трьох корпусів було оголошено в наказі по Київському військовому окрузі, виданому начальником округу, полковником Обручевим 23 травня на першому з’їзді представників армії Південно-Західного фронту [4, 26 травня]. Хоча неофіційно ще раніше від делегації Української Центральної Ради, яка поїхала 11 травня з міністром Керенським до Брусілова, було одержано телеграму, в якій говорилось про те, що міністр затвердив створення 1-го Українського полку ім. гетьмана Б. Хмельницького та Українського військового генерального комітету, який відає всіма військовими організаціями і відповідає за всі організаційні комітети, і що Головнокомандувач Південно-Західним фронтом призначив три корпуси для поповнення українцями [6, 14 травня]. Фактично ж уряд і Ставка затягували переговори і чинили різні перепони по українізації російської армії.

У травні і на початку червня 1917 р., незважаючи на заборону Тимчасового уряду і без згоди Центральної Ради, були випадки самочинної українізації. В Києві в цей час Товариство ім. гетьмана

П. Полуботка вело підготовчу роботу щодо формування 2-го полку ім. гетьмана Полуботка, в Чернігові самочинно організувався полк ім. гетьмана П. Дорошенка, в Сімферополі – 1-й Сімферопольський полк ім. гетьмана П. Дорошенка, в Хмільнику – курінь ім. Тараса Шевченка, в Умані – український полк ім. Гонти, в Житомирі – Український полк ім. гетьмана П. Сагайдачного та інші українські частини, що не чекали ні наказу, ні підтримки [10, с.8.; 14, 15 серпня].

Коли аналізувати динаміку розвитку українського військового руху протягом весни 1917 р., то помітна така його особливість, як поступове його поширення на нові території. Він охоплював дедалі більші солдатські верстви як тилкових, так і фронтових частин. Бурхливе зростання українського військового руху ставило на порядок денний перехід до вищого типу організації, тобто заснування загальнонаціонального військового органу, який би став на чолі українізації армії і приступив до створення українських військових частин. Це питання мав вирішити Всеукраїнський військовий з'їзд, ініціатором скликання якого виступив Клуб ім. гетьмана П. Полуботка. Щоб не опинитись на узбіччі подій і для зміцнення своїх позицій, його підтримала й Центральна Рада. Загалом весна 1917 року стала періодом зародження і розгортання українського військового руху та початком українізації російської армії, незважаючи на опір Тимчасового уряду, ряду російських політичних партій та великої частини шовіністично налаштованих солдатів-росіян.

Ріст українського національно-визвольного руху в армії змусив командування зайняти більш гнучку тактику по відношенню до формування національних частин. Про це свідчить виступ на I Всеукраїнському військовому з'їзді командувача Київським військовим округом К. Оберечева [4, 13 травня].

5–8 травня 1917 р. в Києві відбувся I Всеукраїнський військовий з'їзд. На з'їзд прибуло 700 делегатів, які представляли 993 400 організованих українських солдатів. (Взято з доповідної записки делегації Української Центральної Ради Коаліційному Міністерству Виконавчого Комітету Ради робітничих та селянських депутатів) [6, 28 травня].

Якщо підсумувати роботу Першого всеукраїнського військового з'їзду, то можна побачити могутню демонстрацію пробудження українського вояцтва, яке вже хотіло і вимагало відокремлення солдатів-українців в окремі сотні, полки, дивізії аж до корпусів [11, с. 42]. До того значною мірою спричинилася активізація роботи самостійників у військах, особливо активно діяв Військовий клуб ім. гетьмана П. Полуботка, який очолював М. Міхновський. Також активну діяльність у військах проводив “Союз української державності”, що оформився 2 травня 1917 р. [9, с. 241]. Незважаючи на спротив соціалістичних партій і всю половинчастість рішень Першого військового з'їзду, можна вважати, що він заклав організаційні основи для формування Українських Збройних сил, висловився за розгортання українізації як на фронті, так і в тилу. Соціалісти, щоб втримати в своїх руках вплив на армію, де перебували мільйони українців, і не допустити поширення впливів самостійників серед українських солдат, змушені були підтримати українізацію армії. Загалом значення з'їзду було дуже великим. Він об'єднав мільйони солдатів-українців, що воювали на різних фронтах і прислали своїх делегатів на цей форум. Також він поклав початок масової українізації російської армії і виділення українців в окремі частини, щоб захистити свої національні інтереси. На з'їзді було створено Український військовий генеральний комітет, який очолив військовий рух і по своїй суті став праобразом Військового міністерства України. Також Перший всеукраїнський військовий з'їзд дав могутній поштовх для подальшого розвитку не лише українського військового руху, а й усїєї національно-визвольної боротьби в Україні.

13 травня Центральна Рада вислала до Петрограда делегацію, в яку увійшли: В. Винниченко, М. Ковалевський, С. Єфремов, Д. Короленко, С. Письменний, Д. Ровенський, О. Пількевич, А. Чернявський, І. Сніжинський, Г. Одинець. Однією з вимог, які вони поставили перед Тимчасовим урядом, було “виділити українців в окремі військові частини як в тилу, також по змозі, і на фронті” [12, с. 293]. Але Тимчасовий уряд не пішов назустріч проханням Центральної Ради. Під впливом відозви Української Військової Ради, що закликала солдатів-українців не виступати на фронт, поки не будуть організовані українські частини, маршові роти одного з запасних полків в Одесі, призначені для відправки на фронт, заявили 2 червня, що не підуть. Військове керівництво українізованих частин послало делегацію до Головнокомандувача Румунським фронтом, генерала

Щербакова з проханням дозволити організацію українських полків [13, 4 июня]. 4 червня до Одеси надійшла телеграма, в якій Тимчасовий уряд дозволяв створити українські роти, для відправлення їх на фронт в українські корпуси [4, 6 червня]. Це активізувало створення в Одесі і відправлення на фронт українських частин [14, 6 июня].

Для подальшого розгортання українського військового руху Центральна Рада на початку червня 1917 р. провела Другий всеукраїнський військовий з'їзд. На з'їзді було прийнято багато резолюцій і постанов, що стосувалися українізації армії. В одній з резолюцій говорилось: "Підтримуючи постанову Першого українського військового з'їзду про українізацію військ, з'їзд доручив Генеральному військовому комітету якомога швидше виробити детальний план українізації військ" [3, Ф.2003, оп. 2, с. 1034, арк. 135]. З'їзд також звернувся з вимогою до Тимчасового уряду розпочати широкий процес українізації армії. Мотивувалося це необхідністю посилення боєздатності армії [15, с.144]. На з'їзді була прийнята постанова і стосовно призовників з України, в якій говорилось: "...зо всіх рекрутів, ополченців та інших, хто буде призваний до війська на Україні, комплектувати виключно в місцеві, запасні та дійсні частини, а також Чорноморський флот" [6, 13 червня].

Через три дні після закінчення Другого всеукраїнського військового з'їзду на закритому засіданні Центральної Ради був сформований Генеральний Секретаріат, який виконував роль уряду. Головою Генерального Секретаріату став український соціал-демократ В. Винниченко, першим Секретарем Військових Справ призначено було С. Петлюру [11, с. 45]. 28 червня в Києві була прийнята декларація Секретаріату Центральної Ради. Завданням Секретаріату військових справ була "українізація військ як в тилу, так і на фронті, пристосування військових округ на Україні і організація їх до потреб українізації війська" [12, с. 302]. Щодо питання українізації війська в декларації, яка була прийнята 2 липня, говорилось, що "...уряд вважає можливим продовжувати сприяти більш тісному національному об'єднанню українців в лавах самої армії, або комплектування окремих частин виключно українцями, наскільки така міра не нарушатиме боєздатність армії..." [16, с. 131]. Але Тимчасовий уряд виступив проти переходу до системи територіального комплектування військових частин і проти надання командних прав громадським організаціям [5, с. 93–94].

Другий всеукраїнський військовий з'їзд мав важливе значення. Він спричинився до подальшого розгортання процесу українізації в армії, створив вищі органи військової влади: Український генеральний військовий комітет і Всеукраїнську раду військових депутатів, яка у своїй діяльності на місцях спиралася на українські армійські ради. З'їзд підсилив стихійний рух серед українців-солдатів на всіх фронтах. Тепер скрізь почали закладатися українські військові громади і клуби. На всіх фронтах постали свої українські військові фронтові комітети, які керували українськими громадами цілого фронту, скликали з'їзди і наради, видавали українські часописи.

Після Другого всеукраїнського військового з'їзду на Румунському фронті розпочалася українізація корпусів, які дозволив українізувати своєю телеграмою Тимчасовий уряд [4, 11 червня].

Проте загалом українізація в червні 1917 р. охопила не тільки багато частин Південно-Західного і Румунського, але частину гарнізонів Західного і Північного фронтів, які дислокувалися за межами України. Крім того, вже в період червневого наступу і особливо після його провалу Тимчасовий уряд пішов на зустріч солдатам-українцям в питанні українізації армії.

Після провалу червневого наступу на Південно-Західному фронті Корнілов підписав наказ про українізацію десяти дивізій. Спочатку передбачалося українізувати 34-й і 6-й корпуси і перейменувати їх в 1-й і 2-й Українські, 34-й, 32-й, 41-й, 6-й Армійські і 7-й Сибірський корпуси, які зазнали значних втрат, поповнювалися маршовими ротами, які знаходилися в ближчих губерніях України. [8, с. 80]. На Україну направлялися також українізовані частини Петроградського і Московського округів. Українізація охопила і Румунський фронт. В червні 1917 р. українізація почалася в 7-му, 8-му, 26-му, 40-му корпусах цього фронту [3, ф. 2003, оп. 2. с.1034, арк. 102]. Українізація також охопила ті частини і військові організації, які не мали дозволу від Тимчасового уряду. В Умані був створений 14-й Український полк [4, 21 липня]. Найпершим в Одеській військовій окрузі, з ініціативи прапорщика Андруся, почав українізацію в кінці червня

Запасний кулеметний полк. 28 червня прапорщик Андрусів зібрав мітинг і за його пропозицією був замінений весь офіцерський склад батальйону. За це його і соратників відправлено на фронт і проти них було заведено судове слідство. [3, ф.2003, оп.2, с.808, арк. 119–130, 132–137]. В липні процес українізації на фронті і в тилу продовжувався, незважаючи на певні тертя з цього питання між Тимчасовим урядом і Центральною Радою.

Придушення заколоту генерала Л. Корнілова привело до нового підйому національно-визвольного руху на Україні. Також це відчувалось і на фронті. Загроза збройного розгрому різноманітних українських військових організацій з боку монархічно налаштованого командування зникла. Використовуючи велике піднесення національно-визвольного руху на Україні, в тому числі серед солдатів Південно-Західного і Румунського фронтів, Центральна Рада, через свої військові організації, знову активізувала свою діяльність по формуванню українізованих частин і домоглася при цьому значних успіхів. На початку вересня в Одесі був сформований Гайдамацький курінь, в Бердичеві Важкий артилерійський полк ім. Т.Г. Шевченка [17, с. 159]. На Румунському фронті була українізована 4 Стрілецька залізна дивізія [18, с. 374]. Почався посилений процес українізації військових частин як на фронті, так і в тилу. До кінця вересня 1917 р., Генеральний військовий секретаріат домогся дозволу на відкриття українських піших шкіл прапорщиків, українських відділень при інженерній і артилерійській військових школах. Начальник Київської військової округи про це був повідомлений телефонограмою начальника Генерального Штабу [4, 19 вересня]. У вересні Генеральний військовий комітет українізував Другу київську школу прапорщиків, де вже 27 і 28 вересня було прийнято 75 вояків-українців [4, 30 вересня]. Військове міністерство дало дозвіл на українізацію Запасного артилерійського дивізіону, Запасного інженерного полку, Телеграфної запасної роти, Запасного батальйону самокатчиків в Києві, а також на розгортання Запасного кулеметного батальйону в Український полк двобатальйонного складу [19, с.370].

При Генеральному Штабі була затверджена посада представника Центральної Ради, першим представником якої став полковник Віктор Павленко, а 6 вересня Керенський затвердив Всеукраїнську Раду військових депутатів [6, 7 вересня]. 22 вересня Тимчасовий уряд дав дозвіл провести українізацію 20 дивізій, які повинні були поповнюватись за рахунок вже українізованих полків, а 3 жовтня А.Ф. Керенський підписав наказ про поповнення солдатами-українцями 15 піхотних дивізій, однієї стрілецької дивізії і 2-х артилерійських дивізіонів [20, с. 169; 5, 6 жовтня]. У жовтні на Південно-Західному фронті виділилися з 3-ї Кінної дивізії XI армії Український кінний полк, був створений також Український полк в 27-й Піхотній дивізії, а з відділів 101, 102 і 103 дивізій виділено було по одному Українському ударному куреневі [18, с. 374]. Якщо брати загалом, то на Південно-Західному та Румунському фронтах в цей час було повністю українізовано 42 і частково 11 полків, в яких нараховувалось близько 79 тис. солдатів [21, с. 168].

У листопаді 1917 р. формування українізованих частин Південно-Західного і Румунського фронтів набуло масового характеру. Були українізовані на цих фронтах 6-й, 10-й, 17-й, 34-й та частково 11-й армійські корпуси [11, с. 51]. Разом з тим стало очевидним, що відносини між Радою Народних Комісарів після більшовицького перевороту і Центральною Радою поступово переростають у збройний конфлікт. В результаті 3 грудня 1917 р. більшовицький головнокомандувач Н.В. Криленко наказав заборонити українізацію армії. Вони повели шалену агітацію серед українців уже виділених частин війська. Настав час найбільшого розкладу української військової сили, що вже витворилась. Українські частини підпали під невгаваючу більшовицьку агітацію, яка не гребувала брехнею, обманом і демагогією.

Якщо підсумувати процес українізації, що в той період відбувався, то він спричинився до того, що війська, дислоковані в Україні, фактично в своїй основі перетворилися на національно-територіальні. Були створені вищі органи військової влади: УГВК і Всеукраїнська рада військових депутатів, які у своїй діяльності на місцях спиралися на українські армійські ради. Проте через федералістсько-автономістські погляди більшості членів Центральної Ради на державотворення вона позбавляла український військовий рух чітко розробленої концепції щодо побудови власних Збройних сил. У тому полягає помилка і трагедія Центральної Ради та її лідерів. Хоча у вересні – жовтні 1917 р. військовий рух розвивався по висхідній лінії і формування українізованих частин у

вирішальний спосіб спричинилося до розпаду колишньої імперської армії. Також вилився він у масову українізацію військових частин в армії, але все це в подальшому не було використано лідерами Центральної Ради і не створено основ для української регулярної армії.

1. Голубко В. *Армія Української Народної Республіки*. – Львів, 1997. – С.24. 2. Ткачук А.Г. *Революционное движение в армиях Юго-Западного и Румынского фронтов накануне Великого Октября: Автореф. дис. ... д-ра ист. наук*. – Львів, 1968. 3. *Російський державний військово-історичний архів*. 4. *Нова Рада*. – 1917. 5. Христюк П. *Замітки і матеріали до історії української революції (1917–1920 рр.)*. – Відень, 1921. – Т.1., кн. 1. 6. *Робітнича газета*. – 1917. 7. *Воин свободной России*. – 1917. 8. Ткачук А.Г. *Крах спроб Центральної Ради використати українізовані військові формування у 1917 р.* // *Український історичний журнал*. – 1967. – № 8. 9. Млиновецький Р. *Нариси з історії визвольних змагань 1917–1918 рр.* / Чужина, 1970. 10. Прихода В. *Симон Петлюра, Вождь Українського Війська* // *Табора*. – 1936. – № 28–29. 11. Іванис В. *Симон Петлюра – Президент України*. – Дрогобич, 1991. 12. *Українська суспільно-політична думка: Документи і матеріали*. – Т.1. – Мюнхен, 1983. 13. *Киевлянинъ*. – 1917. 14. *Утро России*. – 1917. 15. Винниченко В. *Відродження нації*. – Київ – Відень, 1920. – Ч.1. 16. Деникин А.И. *Очерки Русской смуты*. – Т.1. – Вып. 1. – Париж, 1921. 17. Голуб П.А. *Солдатские массы Юго-Западного фронта в борьбе за власть Советов (март 1917 года – февраль 1918 года)*. – К., 1958. 18. *Історія українського війська*. – Вінніпег, 1953. 19. Дорошенко Д. *Історія України. 1917–1923*. – Т.1. 20. Якупов Н.М. *Борьба за армию в 1917 г.* – М., 1975. 21. Дециньський Л.С. *Революційні події на Південно-Західному, Румунському фронтах і Чорноморському флоті в 1917 р.* – Деп. – Львів, 1979.

УДК 94(477)“1917”+355.4

Ю.І. Стельмах

Інститут гуманітарних та соціальних наук
Національного університету “Львівська політехніка”

ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ В АРМІЇ ВЕСНОЮ 1917 р.

© Стельмах Ю.І., 2007

Розглянуто діяльність українських політичних партій в армії весною 1917 р. та їх ставлення до національного військового будівництва.

The activity of Ukrainian political parties at army in the spring of 1917 is considered. Their attitude to the national military building construction is revealed.

Український національно-визвольний рух після падіння самодержавства все з більшою силою охоплював і армію. Особливо це проявилось на Південно-Західному і Румунському фронтах. Українські політичні партії активно розгорнули тут свою діяльність. Один із членів Української Центральної Ради А.А. Гольденвейзер пояснював швидке поширення ідей українських партій “доступністю і привабливістю лозунгів”, з якими вони йшли в маси. Секрет успіху агітації партій він бачив у тому, “що вони... повністю задовольняють бажання і прагнення широких, переважно, сільських мас” [1]. Оскільки солдати в своїй більшості і були переодягнені в шинелі селяни, то і серед них вони користувалися значним успіхом. Такої ж думки дотримувались й інші активні діячі Центральної Ради. Так, П. Христюк писав: “Солдати на фронті легко сприймали лозунги “боротьби за вільну Україну”. В це розуміння своєї “вільної України” селянин і робітник в солдатській шинелі